

Yazd University

doi : 10.22034/MCAL.2026.23827.2547

The Analysis of the Archetype of the Ideal Mother in the Novel “Shadows of Mari” by Zaki Al-Dairawi Based on Jungian Psychological Theory

Afifeh Movahedian attar*, Assistant Professor in Department of Arabic Language and Literature, Farhangian University, Tehran, Iran.

Rasoul Balavi, Professor of Arabic Language and Literature, shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran.

Received: 2025/10/20

Accepted: 2026/01/27

Introduction

The analysis of the archetype of the Ideal Mother in Zaki Al-Dairawi's novel *Shadows of Mari* through the Jungian psychological theory delves into the symbolic patterns that reflect human experiences across various cultures and historical contexts. Jung's theory of archetypes emphasizes the significance of recurring symbols that shape human psychology, with the Ideal Mother archetype representing love, sacrifice, and nurturing. This study aims to explore the manifestations of the Ideal Mother archetype within the characters of *Shadows of Mari* and to examine its psychological and social impacts on their development. The findings indicate that the positive aspects of the Ideal Mother archetype, particularly in female characters like Mari and Bahieh, symbolize devotion and affection. These characters are not only sources of hope and support but also play a crucial role in shaping the identity and values of the protagonist, Fawzi, who symbolizes the future. The research highlights how the Ideal Mother archetype creates a secure and nurturing environment for the characters, significantly influencing their growth and transformation while serving as a catalyst for hope and social change. Through a qualitative analysis and the review of the relevant literature on the Jungian psychology, this study contributes to the understanding of the psychological and social themes present in Al-Dairawi's work.

Methodology

This study is a qualitative research to analyze the Ideal Mother archetype in Zaki Al-Dairawi's novel *Shadows of Mari* through the lens of the Jungian psychological theory. The methodology involves a comprehensive review of the relevant literature related to Jung's theories on archetypes, particularly focusing on the Ideal Mother archetype and its implications in literature.

Results and Discussion

The analysis of the Ideal Mother archetype in Zaki Al-Dairawi's novel *Shadows of Mari* reveals its profound impact on character development and social dynamics through a Jungian psychological lens. The characters Mari and Bahieh embody the nurturing qualities associated with the Ideal Mother, providing unconditional love and support that significantly shape the identity and emotional well-being of the protagonist, Fawzi. Their presence fosters Fawzi's growth into a compassionate individual, highlighting the archetype's role in promoting psychological stability and resilience amidst external

chaos, such as the backdrop of war. Additionally, the novel reflects broader social themes, suggesting that maternal figures can symbolize hope and healing within a community. However, the analysis also acknowledges the potential negative aspects of the archetype, such as overprotectiveness, which can hinder personal independence and identity formation. Overall, this study underscores the relevance of the Jungian theory in exploring the complexities of maternal archetypes in literature, illustrating their significant influence on individual experiences and societal transformations. While the Ideal Mother archetype predominantly showcases positive attributes, the analysis also identifies potential negative manifestations, such as overprotectiveness and dependency. The characters' intense attachment to their maternal figures sometimes leads to challenges in establishing independence and personal identity. This duality echoes Jung's notion that every archetype contains both positive and negative aspects, influencing characters' experiences and relationships.

Conclusion

The exploration of the Ideal Mother archetype in Zaki Al-Dairawi's novel *Shadows of Mari* provides valuable insights into the intricate interplay of maternal figures and the psychological and social development of characters in the narrative. Through the characters of Mari and Bahieh, the novel illustrates how the nurturing, supportive, and sacrificial qualities of the Ideal Mother archetype serve as a foundation for the protagonist Fawzi's growth and identity formation. Their unconditional love not only shapes his emotional landscape but also equips him with resilience and compassion, which are essential traits for navigating the challenges of a tumultuous environment. Furthermore, the study highlights the broader societal implications of maternal figures, positioning them as symbols of hope and stability in times of crisis. The supportive atmosphere created by these maternal influences fosters social cohesion and promotes healing, suggesting that maternal love extends beyond individual relationships to encompass communal well-being. This reflects Jung's assertion that archetypes resonate universally, transcending cultural boundaries and historical contexts. The analysis also addresses the potential negative aspects of the Ideal Mother archetype, such as dependency and overprotectiveness, which can impede personal autonomy and hinder the development of a strong individual identity. This duality emphasizes the complexity of maternal influences, reinforcing Jung's idea that every archetype encompasses both light and shade. In conclusion, this study affirms the significance of the Jungian psychological theory in understanding the multifaceted roles of the Ideal Mother archetype in literature. It demonstrates how these archetypes not only enrich character development but also reflect broader human experiences and social dynamics. Through its nuanced portrayal of maternal figures, *Shadows of Mari* invites readers to reflect on the enduring impact of motherhood on both individual lives and societal structures, reinforcing the timeless relevance of archetypal themes in literature.

Keywords: Archetype, Ideal mother, Jung, Zaki Al-Dairawi, The novel *Shadows of Mari*.

References

- Al-Dirawi, Zaki. (2023). Shadows of Mari. Iraq: Dar Al-Adab Al-Basri. [In Arabic]
- Blavi, R., Khezri, A., & Dehghan, M. (2017). Representation of Jungian archetypes in the poem 'Song of Rain' by Badr Shakir al-Sayyab. *Journal of the Association of Arabic Language and Literature*, 13(42): 89-108. [In Persian]
- Eudarnik, V. W. (2010). Jung and politics .translated by :Alireza Tayeb .Tehran: Nashr-e Ney. [In Persian]
- Forozandeh, M., & Soorani, Z. (2010). A study of archetypes in Akhavan Sales's poetry. *Peyknoor Quarterly of Persian Language and Literature*, 1(2): 112-131. [In Persian]
- Fordham, F. (2009). An introduction to Jungian psychology .translated by :Masoud Mirbaah . Tehran: Jami. [In Persian]
- Green, W., Liber, E., Reisman, J., & Morgan, L. (2007). Foundations of literary criticism (4th ed.). Tehran: Niloufar. [In Persian]
- Jung, C. G. (1985). Psychology (N. Khayyat, Trans.). Latakia: Dar al-Hewar. [In Arabic]
- Jung, C. G. (1998). Man, and his symbols .translated by :Mahmoud Soltaniyeh. Tehran: Jami. [In Persian]
- Jung, C. G. (2011). Four archetypal images. translated by: Parvin Farmarzi. (3rd ed.). Mashhad: Behnashr. [In Persian]
- Jung, C. G. (2003). Psychology and religion translated by: Rouhani. Tehran: Scientific and Cultural. [In Persian]
- Jung, C. G. (1975). Psychology and the art of poetry in the book of man and civilization and psychoanalysis .translated by :Anton Shahin .(A. Shahin, Trans.). Damascus: Ministry of Culture. [In Arabic]
- Lahiji, S., & Kar, M. (2002). Understanding the identity of Iranian women (3rd ed.). Tehran: Women's Studies. [In Persian]
- Shamisa, S. (2004). Literary criticism. Tehran: Ferdows. [In Persian]
- Shamloo, Saeed. (2004). Personality Psychology. 7th ed. Tehran: Roshd. [In Persian]
- Satari, J. (1985). Symbols and allegories in psychoanalysis. Tehran: Toos. [In Persian]
- Satari, J. (2013). Reflection of myth in the blind owl. Tehran: Toos. [In Persian]

doi: 10.22034/MCAL.2026.23827.2547

تحلیل کهن الگوی مادر مثالی در رمان «ظلال ماری» اثر زکی الدیراوی بر اساس نظریه‌ی روانکاوی یونگ

عفیفة موحیدیان عطار^{*}، استادیار گروه آموزش زبان و ادبیات عرب، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران

رسول بلاوی، استاد گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۲۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۱/۰۷

چکیده

نظریه‌ی کهن الگوی کارل یونگ، به بررسی الگوهای مشترک و نمادین در روان انسان می‌پردازد که در طول تاریخ و فرهنگ‌های مختلف تجلی یافته‌اند. در این راستا، کهن الگوی مادر مثالی به عنوان نمادی از عشق، فداکاری و حمایت در زندگی انسانی، ادبیات و هنرهای مختلف تعریف می‌شود. مقاله‌ی حاضر با روش توصیفی-تحلیلی، به بررسی کهن الگوی مادر مثالی در رمان «ظلال ماری» اثر زکی الدیراوی، نویسنده‌ی عراقی، از منظر نظریه‌ی روانکاوی یونگ می‌پردازد. در این رمان، شخصیت‌های زنانه مانند ماری و بهیه، تجسم‌کننده‌ی این کهن الگو هستند که با ویژگی‌های بارز خود، به ویژه در زمینه‌های مراقبت، پرورش و فداکاری، به عنوان منابعی از امید و حمایت برای شخصیت اصلی، فوزی، عمل می‌کنند. این شخصیت‌ها نه تنها به عنوان مادران، بلکه به عنوان نمادهایی از امید و نوید برای آینده‌ای بهتر در جامعه‌ای بحران‌زده شناخته می‌شوند. تحقیقات نشان می‌دهد که کهن الگوی مادر مثالی در ایجاد محیطی امن و حمایتگر برای فرزندان تأثیرات مثبت و عمیقی دارد؛ اما در عین حال، ممکن است چالش‌هایی مانند وابستگی عاطفی و کنترل‌گری را نیز به همراه داشته باشد. این مقاله به بررسی این جنبه‌ها می‌پردازد و نشان می‌دهد که چگونه این کهن الگو در شخصیت‌های زنانه‌ای مانند ماری و بهیه به وضوح تجلی یافته که با فداکاری، محبت و توانایی پرورش، به عنوان منابع عشق و حمایت برای شخصیت اصلی، فوزی، عمل کرده است. ویژگی‌های بارز مادر مثالی مانند فداکاری و محبت به خاطر زمینه فرهنگی و اجتماعی رمان، در شخصیت‌های ماری و بهیه به طور آشکاری نمایان شده است و از طریق تعاملات آن‌ها با دیگر شخصیت‌ها به خوبی قابل مشاهده است.

کلیدواژه‌ها: کهن الگو، مادر مثالی، یونگ، زکی الدیراوی، رمان «ظلال ماری».

مقدمه

ادبیات به‌عنوان آینه‌ای از واقعیت‌های اجتماعی و روانی، همواره در پی بررسی و تحلیل پیچیدگی‌های انسانی بوده است. نظریه‌های روان‌شناسی، یکی از ابزارهای مهم در این تحلیل است که به درک عمیق‌تری از شخصیت‌ها و مضامین داستان‌ها کمک می‌کند. نقد روانکاوی، یکی از مهم‌ترین سبک‌های نقد ادبی به شمار می‌آید؛ زیرا میان ادبیات و روان انسان پیوندی غیرقابل انکار برقرار است. این نوع نقد در قرن بیستم با نظریه‌های فروید آغاز شد و سپس توسط شاگرد وی، «یونگ»، گسترش یافت.

در این راستا، نظریه‌ی کهن‌الگوها، به‌ویژه کهن‌الگوی مادر مثالی، در آثار ادبی به‌عنوان عنصری کلیدی در شکل‌گیری شخصیت‌ها و روایت‌ها شناخته می‌شود. کهن‌الگوها افکار، رفتارها و پندارهای مشابه ملل مختلف می‌باشند؛ به‌عبارتی دیگر، نوعی تصویر ذهنی جهان‌شمول که محصول ناخودآگاه جمعی بشر هستند (گرین و همکاران، ۱۳۸۵: ۱۹۰-۱۹۲). کهن‌الگوی مادر مثالی به دلیل تقدس و برخورداری از وجه اساطیری، از دیرباز در ناخودآگاه ذهن بشر از جایگاه ویژه‌ای برخوردار بوده است. این کهن‌الگو ریشه در دوران آغازین و اساطیر گذشته، یعنی دوران زن‌سالاری دارد؛ زمانی که اهمیت نقش زن در زندگی انسان‌ها به‌خوبی قابل مشاهده بود. این نوع نقد با تأکید بر ارتباط نزدیک میان ناخودآگاه و خلاقیت، به بررسی کهن‌الگوها و نمادهای فرهنگی می‌پردازد که در آفرینش‌های هنری تجلی یافته‌اند. با درک عمیق‌تر از لایه‌های مختلف ناخودآگاه، به ویژه ناخودآگاه جمعی، می‌توان به جنبه‌های پنهان و عمیق‌تری از آثار ادبی و هنری پی برد. در واقع این رویکرد نه تنها به غنای تحلیل‌های ادبی می‌افزاید، بلکه فهم بهتری از ارتباطات انسانی و تجربیات مشترک را فراهم می‌آورد.

رمان «ظلال ماری» اثر ژکی الدیراوی، با ویژگی‌های خاص خود و ارائه‌ی شخصیت‌های متنوع، فرصت مناسبی را برای بررسی این کهن‌الگو فراهم می‌آورد. در این اثر، کهن‌الگوی مادر نه تنها در شخصیت‌پردازی، بلکه در پیشبرد داستان و تعاملات اجتماعی شخصیت‌ها نقش‌آفرینی می‌کند. از این‌رو، تحلیل کهن‌الگوی مادر در این رمان می‌تواند به مخاطب در جهت دستیابی به درک بهتری از تأثیرات روانشناختی و اجتماعی بر شخصیت‌ها کمک کند.

در این پژوهش، با استفاده از روش تحلیل کیفی و مرور ادبیات مرتبط با نظریه‌های روانکاوی یونگ، به بررسی کهن‌الگوی مادر مثالی در رمان «ظلال ماری» پرداخته می‌شود. اهداف جستار حاضر شامل تجزیه و تحلیل ویژگی‌های شخصیتی «ماری»، «بهیه» و سایر شخصیت‌های زنانه به‌عنوان تجسم کهن‌الگوی مادر مثالی و تأثیر آن‌ها بر شکل‌گیری هویت «فوزی» است. همچنین، این پژوهش به بررسی نقش کهن‌الگوی مادر در تحولات هویتی و اجتماعی شخصیت‌ها می‌پردازد و چگونگی تأثیر این کهن‌الگو بر تعاملات اجتماعی و چالش‌هایی که در این روابط ایجاد می‌شود را تحلیل می‌کند. به‌علاوه، تحلیل چالش‌های عاطفی و اجتماعی ناشی از کهن‌الگوی مادر مثالی، به‌ویژه در زمینه‌ی وابستگی و کنترل‌گری و تأثیر آن بر شخصیت‌های اصلی، به روشن‌تر شدن جنبه‌های تاریک و مثبت این کهن‌الگو کمک خواهد کرد. پژوهش حاضر بر این فرض استوار است که کهن‌الگوی مادر مثالی در شخصیت‌های زنانه‌ی رمان «ظلال ماری» - مانند ماری و بهیه - به‌عنوان نمادهایی از عشق، فداکاری و حمایت تجلی می‌یابد و این ویژگی‌ها تأثیر مستقیمی بر شکل‌گیری هویت و روان فوزی دارند. همچنین، کهن‌الگوی مادر مثالی در این رمان نه‌تنها محیطی امن و حمایتگر برای شخصیت‌ها ایجاد می‌کند، بلکه چالش‌هایی مانند وابستگی عاطفی و کنترل‌گری را نیز به همراه داشته که بر تعاملات اجتماعی و تحولات هویتی آن‌ها تأثیر می‌گذارد. بنابراین، این پژوهش به دنبال پاسخ به پرسش‌های زیر است:

- ۱- کهن‌الگوی مادر مثالی چگونه در شخصیت‌های رمان «ظلال ماری» تجلی پیدا می‌کند؟
- ۲- تأثیر کهن‌الگوی مادر مثالی بر تحولات روانی و اجتماعی شخصیت‌های رمان چیست؟
- ۳- کدام یک از ویژگی‌های مادر مثالی در شخصیت‌های رمان نمود بیشتری داشته و علت آن چه بوده است؟

پیشینه پژوهش

نقد روان‌شناسانه، یکی از مهم‌ترین حوزه‌های نقد ادبی است که در سده‌ی اخیر توجه بسیاری از نویسندگان و صاحب‌نظران را به خود جلب کرده است. در این زمینه، نقد کهن‌الگویی به‌عنوان یکی از فرایندهای مدرن نقد ادبی شناخته می‌شود. تا به امروز، نقد، تحلیل و بررسی کهن‌الگوها در رمان «ظلال ماری» و همچنین پژوهشی در خصوص نویسنده‌ی این رمان، زکی دیراوی، صورت نگرفته است. با این حال، در زمینه‌ی کهن‌الگوها می‌توان به پژوهش‌های زیر اشاره کرد:

کارل یونگ در کتاب خود «انسان و سمبل‌ها» (۱۹۶۴) به بررسی کهن الگوها و نمادهایی پرداخته است که در خواب‌ها و آثار هنری تجلی می‌یابند. او به‌ویژه به کهن الگوی «مادر» به‌عنوان نمادی از فداکاری و حمایت اشاره می‌کند.

روح الله نصیری و محمد جلیل مصطفوی در مقاله‌ی «تحلیل رمان "الشحاذ" (گدا) بر مبنای کهن الگوهای یونگ» (زبان و ادبیات عربی، ش ۱۵: ۱۳۹۵)، به این نتیجه رسیده‌اند که از دیدگاه نقد روانکاوی یونگ، برخی اوقات آشفتگی‌های روانی به معنای بیماری نیستند، بلکه می‌توانند محرکی برای حرکت به سمت فردیت، نوزایی، و دستیابی به خودآگاهی و تعادل روانی محسوب شوند.

مرضیه حقیقی و همکاران در مقاله‌ای با عنوان «تجلی کهن الگوی مادر مثالی در حماسه‌های ملی ایران بر اساس نظریه روان‌شناختی یونگ» (زن در فرهنگ و هنر، ش ۱: ۱۳۹۵)، به این نتیجه دست یافتند که هرچند زنان در آثار حماسی معمولاً نقش اساسی را ایفا نمی‌کنند، اما غیاب زنان و مادران در این آثار به‌طور ناخودآگاه با استفاده از نمادهایی نظیر آب، چشمه، باد، گیاه، کوه، غار، آتش و غیره جبران شده است که در فرآیند شکل‌گیری فردیت قهرمانان مؤثر هستند.

رسول بلاوی و همکاران در مقاله‌ای با عنوان «بازنمود کهن الگوهای یونگ در قصیده "سروده باران" اثر بدر شاکر السیاب» (انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی، ش ۴۲: ۱۳۹۶)، به بررسی کهن الگوهای یونگ در این قصیده پرداخته‌اند. این کهن الگوها عمدتاً از ناخودآگاه جمعی بدر شاکر السیاب سرچشمه می‌گیرند و رویدادهای مختلف و غالباً تلخ زندگی او، از مهم‌ترین عوامل ظهور این کهن الگوها در شعر وی به حساب می‌آید.

یوسف هادی پور و همکاران در مقاله‌ی «روایة أدركها النسيان لسناء الشعلان: دراسة في ضوء نظرية نقد النماذج العليا» (إضاءات نقدية في الأدبين العربي والفارسي، ش ۵۰: ۲۰۲۳)، با نگاهی به این رمان، جوانب مختلفی از مسائل روان‌شناسی را بررسی کرده و به بررسی الگوهای عالی تأثیرگذار در نگارش این رمان، مانند آنیما، شیخ عاقل و فردیت و تأثیر آن‌ها بر رویدادهای داستان پرداخته‌اند؛ این بررسی به خلاقیت در دو جنبه شکل و محتوا کمک می‌کند.

علی خضری و همکاران در مقاله‌ی «تمظهرات النماذج البدائية ليونغ في أشعار حميد سبزواري وعبدالله البردوني: دراسة مقارنة» (المفكر، ش ۸: ۲۰۲۴)، نشان می‌دهد که کهن‌الگوها گاهی جنبه‌های مثبت و گاهی منفی دارند و شاعران بر اساس نیازهای درونی و اجتماعی خود از آن‌ها برای بیان احساسات و عواطفشان استفاده می‌کنند. بررسی و تحلیل این الگوها جنبه‌های تاریک ذهن شاعران را نشان داده و به درک بهتری از محتوای اشعار آن‌ها منجر می‌شود.

با توجه به عدم وجود پژوهش‌های جامع در زمینه‌ی کهن‌الگوها در رمان «ظلال ماری» و آثار زکی الدیراوی، این پژوهش به بررسی عمیق کهن‌الگوی مادر مثالی در این رمان می‌پردازد و هدف از آن، شناسایی نقش و تأثیر این کهن‌الگو در شکل‌دهی به شخصیت‌ها و روابط داستان است. تحلیل این کهن‌الگو به درک بهتر مضامین روان‌شناختی و اجتماعی رمان کمک می‌کند و نشان می‌دهد که چگونه بر شخصیت‌ها و رویدادها تأثیر می‌گذارد. این پژوهش همچنین به روشن‌سازی ویژگی‌های سبک نوشتاری زکی الدیراوی و تصویرسازی از روابط خانوادگی و اجتماعی او، افق‌های جدیدی برای نقد روان‌کاوانه و کهن‌الگوها در ادبیات عربی و معاصر عراق فراهم می‌آورد که می‌تواند زمینه‌ساز تحقیقات آینده و درک عمیق‌تر از تأثیر کهن‌الگوها بر ادبیات و فرهنگ‌ها باشد.

نظریه‌ی یونگ

یکی از انواع نقدهای ادبی که در دهه‌های اخیر با استقبال زیادی مواجه شده، نقد روانکاوی مبتنی بر نظریات یونگ است؛ زیرا یونگ ارتباط نزدیکی بین هنر، اسطوره، ادبیات و رویاها تأکید داشت و بر این باور بود که ناخودآگاه، منبع اصلی رفتارهای ظاهری انسان، از جمله آفرینش‌های هنری و ادبی، به شمار می‌آید (یونگ، ۱۹۷۵: ۲۱). کهن‌الگو که یکی از اساسی‌ترین بخش‌های نظریات یونگ را تشکیل می‌دهد، در ارتباط با ناخودآگاه معنا می‌یابد. کهن‌الگو، الگوی رفتاری تمام انسان‌ها از آغاز آفرینش تاکنون است که با حصول شرایط متفاوت با نمودهای متنوعی در خودآگاهی انسان پدیدار می‌شوند (یونگ، ۱۹۸۵: ۳۳).

یونگ اثر هنری را حاصل ناخودآگاه جمعی انسان می‌داند و تجربه‌ی ازلی را منبع خلاقیت هنرمند به شمار می‌آورد. او معتقد است که برای بیان این تجربه‌ی ازلی، هنرمند نیاز به تصویرسازی و استفاده از اسطوره‌ها دارد (گرین و همکاران، ۱۳۸۵: ۱۸۱). بنابر نظریه‌ی یونگ، ناخودآگاه به دو لایه‌ی فردی و جمعی تقسیم می‌شود؛ ناخودآگاه فردی شامل خاطرات و تجسمات ناخوشایندی است که به فراموشی سپرده شده و هنوز

به اندازه‌ی کافی به تکامل نرسیده‌اند تا وارد محدوده‌ی ضمیر آگاه شوند؛ به طور کلی چهره‌ای است که معمولاً در خواب و رؤیا پیدا می‌شود و منبع موضوعاتی است که زمانی خودآگاه بوده‌اند، ولی به دلیل بی‌اهمیتی یا آزارنده بودنشان، سرکوب شده‌اند (بلاوی و همکاران، ۱۳۹۶: ۵-۶).

کهن الگو که همواره با نام یونگ شناخته می‌شود، در بردارنده‌ی مجموعه رفتارها و مفاهیم مشترکی است که از گذشته‌های دور در ناخودآگاه بشر به وجود آمده است. بر اساس نظریه‌ی یونگ، ناخودآگاه جمعی از ترکیب صور نوعی و کهن الگوها شکل می‌گیرد. کهن الگو، که به عنوان کهن نمونه، صور نوعی، نمونه‌ی ازلی و تصویر مثالی نیز شناخته می‌شود، معادل‌های مختلفی برای واژه‌ی «آرکی تایپ»^۱ هستند. از دیدگاه یونگ، این کهن الگوها برای آنکه به ادراک خودآگاهی دست‌یابند، به صورت نمادهایی ارائه می‌شوند که در میان تمامی اقوام مشترک هستند (ستاری، ۱۳۶۴: ۳۰). چنانچه اشاره شد، اصطلاح کهن الگو برای اولین بار در روانکاوی یونگ مطرح گردید و در حقیقت اشکال و الگوهایی هستند که به یک جمع به ارث رسیده‌اند. کهن الگوها از منظر یونگ عناصر روانی همبسته با غرایزند که وی آنها را این‌گونه توصیف می‌کند: ادراک غریزه از خود دقیقاً به همان ترتیب که خودآگاهی، ادراک درونی از فرایند عینی زندگانی است (اودانیک، ۱۳۸۸: ۳۱-۳۰). ناخودآگاهی جمعی نقطه‌ی عطفی برای شناخت بیشتر روحیات و روان انسان به حساب می‌آید و عمیق‌ترین سطح روان است که کمتر از سایر سطوح دست‌یافتنی است.

مادر مثالی

کهن الگوی «مادر مثالی»^۲ یکی از مفاهیم کلیدی در نظریه‌ی روانکاوی تحلیلی کارل گوستاو یونگ، روانشناس سوئیسی است که به بررسی نمادها و کهن الگوها در ناخودآگاه جمعی می‌پردازد.

در آثار ادبی این کهن الگو در اشکالی مانند مادر واقعی، مادر بزرگ و نمادهای نجات و باروری تجلی می‌یابد و همچنین در عناصر طبیعی مانند درخت و چشمه نمایان می‌شود (یونگ، ۱۳۹۰: ۲۳). آنیما^۳، به معنای نفس مؤنث در روان مرد، نمایانگر تجارب مرتبط با زنان است و به مردان کمک می‌کند تا ویژگی‌های زنانه را درک کنند (فوردهام، ۱۳۸۸: ۸۷-۸۶). در واقع، آنیما صورتی از زن است که حاصل تجارب بی‌شمار آبا و اجدادی به ارث رسیده می‌باشد. این تصویر می‌تواند در قالب مادر یا هر زنی دیگر تجلی یابد و به عنوان محمل و مظهر آن تصویر عمل کند. آنیما نه تنها نمادی از جنبه‌های زنانه است، بلکه نمایانگر احساسات، آرزوها و الگوهای رفتاری است که مردان از طریق تجارب خود با زنان در زندگی‌شان به دست می‌آورند.

(ستاری، ۱۳۹۲: ۷۳). از آنجا که نخستین تجربه‌ی مرد از زن به ارتباط او با مادرش برمی‌گردد، آنیما با مادر مثالی ارتباط می‌یابد.

کهن‌الگوی مادر به‌عنوان نماد زندگی، باروری و عشق غیرمشروط توصیف می‌شود و در تمام فرهنگ‌ها حضوری قوی دارد. این کهن‌الگو تأثیر عمیقی بر ناخودآگاه انسان دارد و می‌تواند رفتارها و روابط اجتماعی را شکل دهد (فروزنده و سورانی، ۱۳۸۹: ۱۲۰). در نهایت، کهن‌الگوی مادر مثالی نه تنها در هنر و ادبیات، بلکه در زندگی روزمره نیز نقش بسزایی ایفا می‌کند.

خلاصه‌ی رمان

رمان «ظلال ماری» اثر زکی الدیروای شاعر و رمان‌نویس عراقی، به بررسی عمیق روابط خانوادگی و تأثیرات عاطفی آن‌ها بر شخصیت‌ها می‌پردازد. کهن‌الگوی مادر در این اثر به‌عنوان نماد عشق، وابستگی و تضادهای عاطفی تجلی می‌یابد. شخصیت‌ها در تلاش برای محافظت از فرزندان خود هستند، اما این حمایت گاهی به کنترل‌گری منجر می‌شود که احساس ناتوانی و وابستگی را در آن‌ها ایجاد می‌کند. در نهایت، وفاداری به مادران ممکن است نیازها و خواسته‌های فرزندان را نادیده بگیرد و آن‌ها را از اتخاذ تصمیمات منطقی بازدارد. زکی الدیروای، داستان رمان را در بصره و در دهه‌ی پنجاه میلادی و دوران جنگ تحمیلی عراق و ایران روایت می‌کند. این رمان به بررسی نقش و اهمیت مادر در زندگی شخصیت‌ها می‌پردازد. فوزی، شخصیت اصلی، در ابتدا یک کودک شیرخوار است که تحت مراقبت سه مادر به نام‌های بهیه، ماری و ملکه قرار دارد. این تقدیم‌نامه به مادران، محبت و فداکاری آن‌ها را نشان می‌دهد و تأکید می‌کند که عشق مادرانه تأثیر عمیقی بر شکل‌گیری شخصیت فوزی دارد.

مادران در رمان علاوه بر ارائه‌ی حمایت و محبت، با چالش‌هایی مانند بیماری و جدایی نیز مواجه هستند. در موقعیتی از داستان، بهیه پس از زایمان بیمار می‌شود، ماری به بریتانیا سفر می‌کند، و فوزی به ملکه سپرده می‌شود؛ وضعیتی که در آن، تنهایی و غربت فوزی را به تصویر می‌کشد، اما او عشق را از این سه مادر دریافت می‌کند. نویسنده با توصیف‌های دقیق، فضایی واقع‌گرایانه و تاریخی را به نمایش گذاشته و وضعیت سیاسی و اجتماعی آن زمان را منعکس می‌کند. شخصیت‌های کلیدی به همراه تعاملات و چالش‌های خود، تصویری عمیق از نقش مادری در زندگی را به نمایش می‌گذارند و روابط پیچیده عاطفی را برجسته می‌سازند.

نمودهای مثبت کهن الگوی مادر مثالی در رمان «ظلال ماری»

در جنبه‌ی مثبت، مادر مثالی به هر چیزی که به باروری، شوق و شفقت مادرانه اشاره دارد، اطلاق می‌شود. این ویژگی‌ها شامل حمایت، محبت، پرورش و نگهداری است که مادران به فرزندان خود ارائه می‌دهند. این جنبه‌ی مثبت می‌تواند به نمادهایی مانند زمین، طبیعت و هر چیزی که زندگی و رشد را نمایان می‌سازد، مرتبط باشد. از سوی دیگر، در وجه منفی، مادر مثالی به چیزهای تاریک، سری و نهانی و ظلمانی اشاره دارد. این جنبه می‌تواند به نمادهایی مانند مغاک، گورستان، جهان مردگان و هر چیزی که می‌بلعد و اغوا می‌کند، مربوط باشد. همچنین، جنبه‌های منفی مادر مثالی می‌تواند شامل نمادهایی مانند جادوگر، اژدها، و فریبکار باشد که نمایانگر جنبه‌های شر و خطرناک از مادر هستند (یونگ، ۱۳۸۲: ۲۶).

این کهن‌الگو به‌عنوان یک نیروی پیونددهنده در جوامع مختلف، مفاهیمی چون عشق، فداکاری و حفاظت را ترویج می‌دهد و به افراد کمک می‌کند تا با الهام از آن، الگوهای مثبت رفتاری را در زندگی خود پیاده‌سازی کنند.

زندگی و نوید بخشی آینده

کهن‌الگوی مادر در این رمان نه تنها به‌عنوان نمادی از فداکاری، حفاظت و عشق بی‌قید و شرط تجلی می‌یابد، بلکه در ایجاد امید و نوید برای آینده‌ی شخصیت‌ها نیز نقش اساسی دارد. شخصیت‌های زنانه در رمان، به‌ویژه آن‌هایی که ویژگی‌های مادرانه دارند، به‌عنوان منابعی از قوت و الهام عمل می‌کنند. آن‌ها نه تنها در برابر چالش‌ها و مشکلات، ایستادگی می‌کنند، بلکه به دیگر شخصیت‌ها امید می‌دهند و آن‌ها را در مسیر رشد و تحول هدایت می‌کنند. شخصیت فوزی، کودک شیرخوار، نماد زندگی و نویدبخش آینده است. مادران در داستان، به‌ویژه "بهیه" و "ماری"، نمایانگر باروری و توانایی پرورش نسل جدید هستند. وجود "فوزی" به عنوان محور داستان و توجه به مراقبت از او، تأکیدی بر اهمیت زندگی و مادری است.

«حَالَةُ وَلَدَتِهِ: شَبِيهَةٌ بِزِرَاعَةِ نَوَاةِ نَخْلَةٍ وَحِيدَةٍ فِي الْغُرْبَةِ بَيْنَ أَشْجَارٍ مُتَنَوِّعَةٍ بَعِيدَةٍ فِي أَرْضٍ صَخْرِيَّةٍ عَلَى جَبَلٍ دُونَ مَاءٍ... غَيْرِ صَالِحَةٍ لِزِرَاعَةِ النَّخِيلِ... مِيلَادٌ مَجْهُولُ التَّارِيخِ... بِالسَّنَةِ وَالشَّهْرِ وَالْيَوْمِ وَالسَّاعَةِ... وَمَنْ هِيَ الْمَرْأَةُ الَّتِي أَرْضَعَتْهُ؟ هَلْ هِيَ وَالِدَتُهُ أَمْ غَيْرُهَا؟ وَهَلْ وَالِدَتُهُ سَالِمَةٌ أَمْ مَرِيضَةٌ أَوْ مَيِّتَةٌ؟ جَمِيعُ هَذِهِ التَّفَاصِيلِ لَا يَعْلَمُ عَنْهَا عَبْدُ الْوَهَّابِ وَالِدُ الْمُؤَلَّدِ أَيَّ شَيْءٍ...» (الدیراوی: ۲۰۲۳، ۵-۶).

تشبیه ولادت به "زراعة نواة نخلة..." نشان‌دهنده‌ی تنهایی و عدم تعلق به یک محیط خاص است. از منظر یونگ، این بیگانگی می‌تواند به مفهوم «سایه»^۵ مرتبط باشد. سایه به جنبه‌های ناپسند و ناخودآگاه شخصیت اشاره دارد که فرد باید با آن مواجه شود؛ در واقع سایه بخش درونی و لایه پنهان شخصیت انسان-هاس است که جنبه‌ی منفی دارد و البته سایه تأثیرات مثبت هم بر روان انسان‌ها می‌گذارد (شمیسا، ۱۳۸۳: ۲۲۸). «ناخودآگاه فردی براساس تجربیات شخص به وجود آمده و دربرگیرنده‌ی اندیشه‌هایی است که خواه به دلیل ضعف و ناروشنی بیش از حد یا به دلیل سرکوب شدن، هرگز به خودآگاه نرسیده‌اند» (اودانیک، ۱۳۸۸: ۲۹).

در این بخش، نخل به‌عنوان نماد حیات، در زمینی نامساعد کاشته شده که نشان‌دهنده‌ی چالش‌های پیش روی شخصیت است. ابهام در تاریخ تولد "ميلاد مجهول التاريخ" و هویت مادر، به عدم قطعیت و سردرگمی در زندگی شخصیت اشاره دارد. از دیدگاه یونگ، این ناآگاهی از ریشه‌ها مانعی در راه رشد روانی و خودآگاهی محسوب می‌شود و فقدان ارتباط با کهن‌الگوی مادر - به‌عنوان نماد عشق و حمایت - می‌تواند به احساس تنهایی و ناتوانی در شکل‌دهی روابط عاطفی سالم بینجامد.

باروری و پرورش نسل جدید

برجسته‌ترین ویژگی و صفت مثبت مادر مثالی، زایش و پرورش است. یونگ معتقد است باروری، زایش و پرورش و هر چیزی که مظهر و نماد این صفات باشد، از ویژگی‌های مهم و مثبت مادر مثالی محسوب می‌شود (یونگ، ۱۳۷۷: ۲۶). زکی‌الدیروای در این بخش از رمان به خوبی به این ویژگی مادر مثالی اشاره کرده است:

«السَّيِّدَةُ مَارِي جَازَقَتْ وَتَحَمَّلَتْ وَتَكَفَّلَتْ بِجَمِيعِ الْمَسْئُولِيَّاتِ. الْإِعْتِنَاءُ وَالرَّعَايَةُ وَالرَّضَاعَةُ وَالتَّضَحُّيَةُ وَالسَّهْرُ وَالرَّعَايَةُ الْكَامِلَةُ لِلْمَوْلُودِ الْغَرِيبِ... فِي خِلَالِ هَذِهِ الْأَيَّامِ وَأَحْدَاثِهَا حَدَثَ أَمْرٌ غَيْرٌ مُتَوَقَّعٍ. لِلْأَسَفِ صَدَرَ لِمَارِي أَمْرٌ إِدَارِيٌّ لِلْإِشْتِرَاكِ بِدَوْرَةٍ تَدْرِيْبِيَّةٍ صَحِيَّةٍ قِيلَ إِنَّهَا فِي لَنْدَنْ» (الديرواي، ۲۰۲۳: ۲۱).

این جملات فداکاری، مسئولیت‌پذیری و از خودگذشتگی "ماری" به‌عنوان نماد کهن‌الگوی مادر مثبت را نشان می‌دهند که با ایفای نقش حمایتی و پرورشی، محیطی امن و سالم برای رشد فرزندش ایجاد می‌کند. از دیدگاه یونگ، ماری به‌خوبی نقش کهن‌الگوی مادر را به‌عنوان منبع عشق، حمایت و پرورش تجسم می‌بخشد.

شخصیت "ماری" با به نمایش گذاشتن ویژگی‌هایی چون فداکاری و عشق بی‌قید و شرط، نه تنها به فرزندش، بلکه به جامعه نیز خدمت می‌کند. او به‌عنوان نماینده‌ی این کهن‌الگو، به دیگران نیز یادآوری می‌کند که عشق و حمایت مادرانه می‌تواند به عنوان نیرویی قدرتمند برای ایجاد تغییرات مثبت در زندگی افراد عمل کند. در این راستا، "ماری" نمادی از قدرت و تأثیرگذاری زنان به‌عنوان مادران در جامعه است و نقش او را فراتر از یک مادر ساده به تصویر می‌کشد.

«قَالَتْ مَارِي: مَعْدِرَةً، الطِّفْلُ يَحْتَاجُ رِعَايَةً خَاصَّةً وَأَنَا سَاسَا فُرْغَدًا لِلاشْتِرَاكِ بِدَوْرَةِ صِحِّيَّةٍ... عَلَيْكَ إِعَادَتُهُ لِيَبْتَ وَالِدِهِ. فَلَيْسَ هُنَاكَ دَوْرٌ لِرِعَايَةِ الرُّضْعِ حَدِيثِي الْوِلَادَةِ، وَهُمْ يَتَكَفَّلُونَ مَسْئُولِيَّةَ رِعَايَتِهِ...» (همان: ۲۲).

این بخش از داستان و عبارت مشخص‌شده، نشان‌دهنده آگاهی عمیق ماری از نیازهای خاص کودک است که به عنوان بخشی از کهن‌الگوی مادر محسوب می‌شود. در ادامه، تصمیم او برای سفر به منظور شرکت در یک دوره آموزشی، تضاد بین نیازهای شخصی (رشد فردی) و مسئولیت‌های مادری را آشکار می‌سازد. این تعارض، به ویژه در زندگی مادران مدرن، چالشی رایج است که یونگ بر مدیریت آن برای ایفای بهتر نقش مادری تأکید دارد.

محبت و مراقبت

یونگ برای کهن‌الگوی مادر صفاتی را مطرح کرده که نمایانگر جنبه‌های مثبت این کهن‌الگو هستند. از جمله مهم‌ترین این صفات شوق و شفقت مادرانه است که عشق و حمایت بی‌قید و شرط را به تصویر می‌کشد. همچنین، قدرت جادویی زنانه به توانایی‌های خاص و شهودی زنان اشاره دارد. فرزاندگی و والایی روحانی، حکمت مادرانه را در هدایت به سمت رشد معنوی نشان می‌دهد. این کهن‌الگو همچنین شامل انگیزه‌های یاری‌دهنده ولادت مجدد است که به فرایندهای تولد و بازآفرینی اشاره دارد. دیگر ویژگی‌ها شامل مهربانی، پرورش و مراقبت و توانایی ایجاد شرایط رشد و باروری هستند که همگی به نقش عمیق مادر در زندگی انسان‌ها تأکید می‌کنند (یونگ، ۱۳۷۷: ۲۷).

ماری و بهیبه به عنوان مادران دلسوز، نقش مراقبت و محبت را ایفا می‌کنند. ماری به عنوان پرستار و فردی که به فوزی توجه ویژه دارد، نشان‌دهنده عشق و فداکاری است. او با وجود چالش‌ها و مسئولیت‌های سنگین، به خوبی از فوزی مراقبت کرده و عشق خود را به او ابراز می‌نماید. محبت مادرانه، پیوندهای عاطفی، و

همبستگی خانوادگی از جنبه‌های کلیدی این رمان هستند که به تشکیل هویت و رشد روانی کودک کمک می‌کنند:

«فَرِحْتُ أُمُّ مَلِكَةٍ بِقَرَارِ زَوْجِهَا الْحَاجِّ مَهْدِي الرَّجُلِ الْكَرِيمِ الشُّهُمِ رَحِمَهُ اللَّهُ... وَشَعَرْتُ بِسَعَادَةٍ كَبِيرَةٍ عِنْدَمَا رَضِعَ الطِّفْلُ مِنْ صَدْرِهَا... وَقَالَ زَوْجُهَا الْحَمْدُ لِلَّهِ أَنَّهُ قَبْلَ صَدْرِ أُمِّهِ أُمُّ مَلِكَةٍ... نَحْنُ أَهْلٌ وَبَيْتٌ وَاحِدٌ... وَضَعْتُهُ عَلَى صَدْرِهَا لِيشَارِكَ أُخْتَهُ بِالرَّضَاعَةِ. مُنْذُ تِلْكَ اللَّحْظَةِ الَّتِي أَعَادَتْ الْأَمَلَ لِحَيَاتِهِ... انْتَقَلَ الطِّفْلُ مِنْ بَطْنِ وَالِدَتِهِ لِحَضْنِ وَصَدْرِ أُمِّهِ مَارِي...»^۸ (الديرواي، ۲۰۲۳: ۳۱-۳۲).

خوشحالی مادر (ملکه) از تصمیم همسرش نشان‌دهنده‌ی زندگی او در محیطی امن و حمایتگر است که احساس آرامش و خوشبختی به او می‌بخشد. شیردادن، فراتر از یک عمل فیزیکی، نماد پیوند عاطفی عمیق و مراقبت مادرانه است که بر هویت و روابط آینده‌ی کودک تأثیرگذار است. همچنین، عبارت «انتقل الطفل من بطن والدته لحضن وصدر أمه ماري» نمادگذاری امن و انتقال آرامش از مادر به کودک در مرحله‌ای جدید از زندگی اوست.

در نمونه‌ای دیگر، «نَامَ الطِّفْلُ بِرَاحَةٍ تَامَةٍ بَعْدَ أَنْ تَنَقَّلَ بَيْنَ أَحْضَانِ ثَلَاثِ مَلِكَاتٍ كَرِيمَاتٍ أُمّهَاتِ الْمَحَبَّةِ وَالْعَطَاءِ وَالتَّضَحِّيَةِ، وَهُنَّ فِي غَايَةِ السَّعَادَةِ»^۹ (همان: ۵۱). احساس آرامش و امنیت کودک، احتمالاً ناشی از محیطی حمایتی و محبت‌آمیز است. عبارت «بین احضان ثلاث ملكات كريمات» نقش مادران و زنان را در زندگی کودک برجسته می‌کند. این سه «ملکه» نه تنها نماد مادرانگی، بلکه نشانه‌ای از محبت، بخشش و فداکاری هستند. تصویر «ملکه» در این بافت، بر مفاهیم قدرت و حمایت نیز دلالت دارد.

حمایت و نگهداری

حمایت و نگهداری یکی از صفات مهم و برجسته‌ی مادر مثالی است. مادران در داستان، حتی در شرایط سخت و بحرانی، سعی دارند تا از فرزندان خود محافظت کنند و احساس امنیت را برای آن‌ها فراهم آورند. به اعتقاد یونگ «سه وجه اساسی مادر عبارتند از: مهر مراقبت‌کننده و پرورش‌دهنده، احساسات تند و اعماق تاریک او» (یونگ، ۱۳۷۷: ۲۷). در نمونه‌ی زیر، بهیه با بیماری خود و جدایی از فوزی، حس امنیت را به چالش می‌کشد؛ اما عشق او به فوزی همچنان حفظ می‌شود:

«نَظَرْتُ إِلَيْهِ، قَلْبُهَا رَفَرَفَ كَالْحَمَامَةِ الْمَذْبُوحَةِ. حَنْتُ إِلَيْهِ بِشُعُورٍ غَرِيبٍ كُلُّهُ اسْتِيقَاقٌ وَلَهْفَةٌ وَحَيْنٌ لَا إِزَادِي. شَعَرْتُ أَنَّهُ قِطْعَةٌ مِنْ قَلْبِهَا مِنْ كِبْدِهَا... قَالَتْ: أَشْعُرُ كَأَنَّهُ قِطْعَةٌ مِنْ رُوحِي وَقَلْبِي، مَا أَجْمَلُهُ! فِعْلًا كَأَنَّهُ قِطْعَةٌ

مَنِّي، وَكَأَنَّ أَحَدًا انْتَزَعَهَا مِنْ دَاخِلِ أَحْسَائِي وَرُوحِي وَقَلْبِي، لَقَدْ سَلَبْتُ رُوحِي مَنِّي...^{۱۰}» (الدیراوی، ۲۰۲۳: ۴۷).

توصیف قلب و اشتیاق در جملات آغازین، وابستگی عمیق مادر به فرزند را نشان می‌دهد؛ در واقع او فرزندش را جزئی از وجود خود می‌داند. عبارت پایانی «لقد سلبت رُوحِي مَنِّي» نیز بیانگر عشق بی‌قید و شرط مادر است، به گونه‌ای که احساس می‌کند بخشی از روحش از او جدا شده است.

در این نمونه: «هَكَذَا نَالَ هَذَا الطِّفْلُ حُبَّ وَحْصَنٍ وَرِضَاعَةً وَرِعَايَةً أُمّهَاتِ الْبَصْرَةِ بِكَمَالِ الْمَحَبَّةِ وَالرَّعَايَةِ وَالْكَرَمِ وَالْخُلُقِ. هَذَا الطِّفْلُ رَضِعَ حُبًّا ثَلَاثِيَّ الْأَعْمَاقِ، تَرَسَّخَ بِقَلْبِهِ وَرُوحِهِ وَدَمِهِ»^{۱۱} (همان: ۵۲)؛ این عشق مادرانه به‌طور عمیق و پایدار در وجود کودک (قلب، روح و خون) نفوذ کرده و تأثیر ماندگاری بر رشد عاطفی و روانی او می‌گذارد. عبارت «أمهات البصرة» نیز بیانگر آن است که عشق و حمایت تنها از مادر زیستی محدود نمی‌شود؛ بلکه جامعه و دیگر مادران نیز می‌توانند در پرورش کودک و ایجاد محیطی حمایت‌گر نقش حیاتی ایفا کنند.

شکل‌گیری هویت

کهن‌الگوی مادر مثالی به‌عنوان یک نیروی تأثیرگذار در شکل‌گیری هویت فردی شناخته می‌شود. تأثیرات مثبت و منفی این کهن‌الگو می‌تواند در تعیین مسیر رشد و توسعه‌ی شخصیت فرد نقش بسزایی داشته باشد. «یونگ شخصیت هر فرد را محصول تاریخ قرون و اعصار اجداد او می‌داند. مبنای شخصیت به نظر او قدیمی، ابتدایی، فطری، ناخودآگاه و جهان‌شمول است» (شاملو، ۱۳۸۲: ۴۵). به باور یونگ، شخصیت شامل چندین سیستم مجزا و در عین حال مرتبط است. از میان این سیستم‌ها، ایگو یا خود، ناخودآگاه شخصی و عقده‌های آن، ناخودآگاه جمعی و کهن‌الگوهای آن از اهمیت بیشتری برخوردارند.

«فَوْزِي لَا يُؤْمِنُ بِأَيِّ مُشْكِلَةٍ لَيْسَ لَهَا حَلٌّ بِالْجَوَارِ وَالنَّقَاشِ وَالتَّفَكُّرِ وَالتَّفَاوُضِ، وَلَا يُؤْمِنُ بِأَيِّ حَرْبٍ مَا دَامَ السَّلَامُ لَهُ أَلْفُ بَابٍ لِلْحُلُولِ، لَا يُحِبُّ الْحَرْبَ أَبَدًا لِأَنَّهُ رَضِعَ وَتَرَبَّى بِالْحُبِّ مِنْ ثَلَاثِ أُمّهَاتٍ، مِنْهُنَّ تَعَلَّمَ الْمَعْنَى الْحَقِيقِيَّ لِحُبِّ النَّاسِ وَالْحَيَاةِ. رَضِعَ الْحُبَّ وَالسَّلَامَ وَالْأَمَانَ...^{۱۲}» (الدیراوی، ۲۰۲۳: ۱۵۰).

فوزی به دلیل تربیت در محیط حمایتی و صلح‌آمیز مادرانش، به گفتگو و تفکر (به جای خشونت) به عنوان راه‌حل مشکلات باور دارد. این تأثیر، شخصیت او را به سمت ارزش‌هایی چون صلح و دوستی جهت داده و کهن‌الگوی مادر را در نقش معلمی برای ارزش‌های انسانی و اجتماعی به او نمایانده است.

«یونگ در مطالعات روان‌شناختی خود بر این باور است که رابطه‌ی بین آگاهی و ناخودآگاهی، رابطه‌ای است که میان مردانگی و زنانگی و خود فرد از پیوند و اتحاد این دو جنبه‌ی جداگانه و در عین حال واحد شکل می‌گیرد» (موسی‌پور و همکاران، ۱۴۰۲: ۱۵۱).

«فَوْزِي دَخَلَ سَاحَةَ الْحَرْبِ مُجْبَرًا، فَلَا مَفْرَءَ مِنْ شَرِّكَ صَيْدِهَا، فَأَشْهَرَ سِلَاحَ الْحُبِّ وَذَخِيرَتَهُ الَّتِي تَسْلَحُ بِهَا مِنْ ثَلَاثِ نِسَاءٍ: ثَلَاثَةُ قُلُوبٍ.. قُلُوبٌ لَيْسَ فِيهَا غَيْرُ الْحُبِّ. فَهَلْ يَصْلُحُ الْحُبُّ لِمُحَارَبَةِ الْحَرْبِ؟ هَلْ سَيَنْتَصِرُ الْحُبُّ؟ (الْحُبُّ رِيحٌ دَائِمٌ). هَذَا مَا يُؤْمِنُ بِهِ فَوْزِي...» (همان: ۱۵۱).

ورود اجباری فوزی به میدان جنگ تحت فشارهای اجتماعی یا خانوادگی، نشان‌دهنده‌ی شرایط گریزناپذیر اوست. در این موقعیت، او به جای خشونت، سلاح عشق را به عنوان راه‌حل انتخاب می‌کند. این رویکرد صلح‌طلبانه، تأثیر ارزش‌های آموخته‌شده از مادرانش بر هویت او را نشان داده و بر قدرت عشق در مواجهه با چالش‌های سخت زندگی تأکید می‌ورزد.

نمودهای منفی کهن الگوی مادر مثالی در رمان «ظلال ماری»

نمودهای منفی کهن الگوی مادر مثالی در رمان «ظلال ماری» از طریق کنترل‌گری، وابستگی‌های ناسالم و احساس گناه، بر شخصیت‌ها تأثیر گذاشته و چالش‌های عاطفی و اجتماعی ایجاد می‌کند. «اگر محتویات مثبت کهن الگو نتواند به طور خودآگاه بروز کند و سرکوب شود، انرژی آن‌ها به جنبه‌های منفی کهن الگو منتقل می‌شود» (اودانیک، ۱۳۸۸: ۱۴۳). بدین ترتیب، بررسی این نمودها در آثار ادبی می‌تواند به درک عمیق‌تری از تأثیرات روانشناختی و اجتماعی کهن الگوها بر زندگی انسان‌ها کمک کند.

تضاد و چالش‌های مادری

در رمان، جنبه‌های منفی کهن الگوی مادر نیز مورد توجه قرار می‌گیرد. به عنوان مثال، احساس تنهایی و وابستگی فوزی به مادرانش و تجربه‌ی جدایی از آن‌ها، نشان‌دهنده‌ی چالش‌هایی است که در روابط مادر و فرزندی وجود دارد. این تضادها به عمق شخصیت‌ها و تجربیات آن‌ها کمک می‌کند و دقت بیشتری به روایت می‌بخشد.

«وَهَنَّا مِنَ الصُّعُوبَةِ تَرَكَ الطِّفْلُ مَعَ وَالِدَتِهِ خَوْفًا عَلَيْهِ أَنْ يُصَابَ بِالْعَدْوَى، فَأَيُّ غُرْبَةٍ حَلَّتْ بِوَالِدَتِهِ أَوَّلًا عِنْدَمَا تَسْتَفِيقُ وَلَا تَجِدُ الْمَوْلُودَ وَلَا أَيَّ شَخْصٍ مِنْ مَعَارِفِهَا؟» (الديراوي، ۲۰۲۳: ۱۹).

احساس تنهایی و وابستگی شدید فوزی به مادرانش، چالش‌های عاطفی و روانی رابطه‌ی مادر-فرزند را نشان می‌دهد. بر اساس دیدگاه یونگ، این وابستگی (به‌ویژه در مراحل اولیه‌ی زندگی) می‌تواند به ضعف هویت فردی، احساس ناامنی و عدم خودکفایی بیانجامد. همچنین، جدایی از مادر در دوران نوزادی، تأثیرات عمیق عاطفی داشته و ترس و ناامنی پایدار در فرد ایجاد می‌کند. بخش فوق به خوبی بیانگر این موضوع است که چگونه نقش مادری می‌تواند همزمان شامل عشق و فداکاری باشد، اما در عین حال چالش‌ها و تضادهایی را نیز به همراه دارد. مادران ممکن است بین نیازهای فرزند و نیازهای خود درگیر باشند و این تضاد می‌تواند به احساسات متناقضی از عشق و اضطراب منجر شود.

«تَغَيَّرَ عَلِيٌّ وَزَوْجَتُهُ بِتَصَرُّفَاتِهِمَا مَعَ فَوْزِي كَأَنَّهُمَا اتَّفَقَا عَلَى رَأْيٍ وَاحِدٍ، وَهُوَ صَرُورَةُ أَنْ يَرْجَعَ فَوْزِي لِبَيْتِ وَاحِدٍ، بِحُجَّةٍ أَنَّ هَذَا الْبَيْتَ صَغِيرٌ وَلَا يَسَعُهُمَا مَعَهُ وَمَعَ الْوَالِدَةِ، وَصَرُورَةُ التَّحَلُّصِ مِنْ فَوْزِي أَوَّلًا، وَالْوَالِدَةُ تَبْقَى تَخْدُمُهَا فِي الْبَيْتِ بِطَبْخِ الطَّعَامِ وَغَسْلِ الثِّيَابِ وَالْأَوَانِي وَتَنْظِيفِ الْبَيْتِ... عَلَى الْوَالِدَةِ! اعْتَرَضَتِ الْوَالِدَةُ عَلَى الْأَمْرِ. قَالَتْ: هَذَا وَلَدِي مِثْلَمَا أَنْتَ وَلَدِي يَا عَلِيٌّ... لَكِنَّ هَذِهِ الْمَرَّةَ، عِنْدَمَا قَالَ عَلِيٌّ لِوَالِدَتِهِ: إِذَا كَانَ هَذَا الْأَمْرُ لَا يُعْجِبُكَ، إِذَنْ غَادِرِي مَعَ وَلَدِكَ لِبَيْتِ وَالِدِهِ، وَأَنْتِ مَا زِلْتِ عَلَى ذِمَّةِ زَوْجِكَ الْوَالِدَةُ... قَالَ فَوْزِي: أَخْرُجْ أَنْتِ وَزَوْجَتُكَ مِنَ الْبَيْتِ، وَأَنَا وَوَالِدَتِي نَعِيشُ هُنَا...» (همان: ۱۴۱).

نمادهای منفی کهن‌الگوی مادر در این بخش، موجب تعارض و تنش در روابط خانوادگی می‌شود و وابستگی عاطفی ناپایدار مادر به فوزی را برجسته می‌کند. تصمیم "علی" و همسرش برای اخراج آن دو از خانه نیز نشان‌دهنده‌ی جایگزینی منافع شخصی به جای حمایت خانوادگی است. در این فرآیند، مادر به‌عنوان نمادی منفی ظاهر می‌شود که به‌جای توجه به نیازهای علی، بر حفظ رابطه‌ی خود با فوزی متمرکز است.

احساس گناه

احساس گناه به‌عنوان یکی از نمودهای منفی کهن‌الگوی مادر مثالی در رمان «ظلال ماری» به‌وضوح نمایان است. این احساس معمولاً در شخصیت‌هایی که تحت تأثیر انتظارات و فشارهای مادران خود قرار دارند، شکل می‌گیرد و می‌تواند آن‌ها را از اتخاذ تصمیمات مستقل بازدارد. در این نمونه:

«وَأَيُّ غُرْبَةٍ دَخَلَهَا الْمُؤَلَّدُ... خَرَجَ مِنْ سِجْنِ حَنُونٍ لَمْ يَدْرِكْهُ بِأَيِّ إِحْسَاسٍ، وَدَخَلَ لِغُرْبَةٍ وَاسِعَةٍ دُونَ أَنْ يَشْعُرَ بِهِ النَّاسُ»^{۱۶} (الدیراوی، ۲۰۲۳: ۱۹)

«سجن حنون» نماد محبت مادرانه‌ای است که می‌تواند به زندان عاطفی تبدیل شود و فرد را از دنیای بیرون و تجربه‌ی واقعی زندگی جدا کند. این عشق افراطی، تضادی بین نیاز به استقلال فرد و وابستگی به مادر ایجاد می‌کند و احساس گناه ناشی از آن، می‌تواند به بحران هویت و اختلال در روابط سالم اجتماعی بیانجامد.

در نمونه‌ای دیگر:

«وَهَمُّهَا الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ يَلْتَهُبُ بِقَلْبِهَا، إِذْ لَمْ تَجِدِ الْمُؤَلَّدَ وَلَا تَعْرِفُ هَلْ هُوَ ذَكَرٌ أَمْ أُنْثَى. فَقَدَتْ جُزْءاً مِنْهُمَا مِنْ رُوحِهَا، تَمَنَّتْ فَقَطَّ رُؤْيَاهُ حَتَّى وَإِنْ كَانَ مُعَاقاً مَيِّتاً» (همان: ۴۶).

نمودهای منفی کهن‌الگوی مادر مثالی (مانند وابستگی عاطفی شدید، احساس گناه و بحران هویت) در شرایط فقدان فرزند تشدید می‌شوند. مادر به‌طور کامل تحت تأثیر این فقدان قرار می‌گیرد، به‌گونه‌ای که حتی اگر فرزندش درگذشته باشد، عشق بی‌قید و شرط او ادامه‌یافته و هویت و روح خود را در فرزند جستجو می‌کند. این وضعیت بر زندگی مادر و توانایی او در برقراری روابط سالم با دیگران تأثیر منفی می‌گذارد و فقدان فرزند را برای او به آسیب عمیق عاطفی تبدیل می‌کند.

سردرگمی

سردرگمی یکی از نمودهای منفی کهن‌الگوی مادر مثالی در رمان «ظلال ماری» است که به‌ویژه در شخصیت‌های جوان و در حال رشد به وضوح احساس می‌شود. این سردرگمی معمولاً ناشی از تضاد بین انتظارات مادران و آرزوهای شخصی فرزندان است. شخصیت‌ها در مواجهه با انتظارات غیرواقعی و گاه غیرعادلانه‌ی مادران خود، دچار بلاتکلیفی و سردرگمی می‌شوند که آن‌ها را از شناخت صحیح نیازها و خواسته‌های خود باز می‌دارد. این وضعیت می‌تواند به احساس عدم کفایت و بی‌ارزشی منجر شود؛ به‌طوری‌که شخصیت‌ها در تلاش برای جلب رضایت مادرانشان، هویت واقعی خود را فراموش می‌کنند. در این نمونه:

«نَعَمْ، أَنَا لَا أَنْسَى ذَلِكَ الْمَوْقِفَ السَّخِيفَ الَّذِي مِنْ أَجْلِهِ أَقْسَمْتُ لَكَ بِثَلَاثِ مَرَّاتٍ بِكِتَابِ اللَّهِ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ، حَسَبَ طَلَبِكَ وَالْحَاجَةِ وَعَدَمِ ثِقَتِكَ وَشَكِّكَ الْأَسْوَدَ حَتَّى يَنْفُسِكَ» (الديراوي، ۲۰۲۳: ۱۴۳)

احساس عدم اعتماد به نفس و سردرگمی در شخصیت، اغلب از انتظارات و فشارهای مادرانه سرچشمه می‌گیرد. این نمود منفی کهن‌الگوی مادر می‌تواند به ایجاد بحران هویت منجر شده و فرد را در برقراری روابط

سالم ناتوان کند. تلاش برای کسب محبت مادر نیز مانع خودشناسی واقعی شده و به احساس ناکارآمدی دامن می‌زند.

در نمونه‌ای دیگر:

«وَلَا اسْمَ وَالِدَتِهِ أَوْ اسْمَ وَالِدِهِ أَيْضًا لَمْ يُسَجِّلْهُمَا أَحَدٌ، كَأَنَّهُ طِفْلٌ جَاءَ مِنَ الْفَضَاءِ... إِنَّهَا الْوَلَادَةُ مِنَ الرَّحِمِ إِلَى سِجْنٍ كَبِيرٍ مَجْهُولِ الْمَسَاكِلِ وَالْمُتَاعِبِ...»^{۱۹} (همان: ۳۳)

فرد با فقدان هویت، گسست از خانواده و عدم ثبت نام والدین، از ریشه‌ها و حمایت عاطفی محروم می‌شود. این وضعیت احساس بی‌ریشگی و عدم تعلق به جایی را در او ایجاد می‌کند که ریشه در فقدان محیطی امن و حمایتگر دارد. انتقال از رحم به «سجن کبیر» نیز نمادی از گذار از یک محیط امن به جهانی آکنده از دشواری‌ها و چالش‌های زندگی است.

نتایج

در پاسخ به سؤال اول، کهن الگوی مادر مثالی چگونه در شخصیت‌های رمان «ظلال ماری» تجلی پیدا می‌کند؟ در رمان «ظلال ماری» کهن الگوی مادر مثالی به‌وضوح در شخصیت‌های زنانه‌ای مانند ماری و بهیه تجلی یافته است. این شخصیت‌ها با ویژگی‌هایی همچون فداکاری، محبت و توانایی پرورش، به‌عنوان منابع عشق و حمایت برای شخصیت اصلی، فوزی، عمل می‌کنند. آن‌ها نه تنها به‌عنوان مادران، بلکه به‌عنوان نمادهایی از امید و نوید برای آینده نیز شناخته می‌شوند.

در پاسخ به سؤال دوم، تأثیر کهن الگوی مادر مثالی بر تحولات روانی و اجتماعی شخصیت‌های رمان چیست؟ می‌توان گفت که در رمان «ظلال ماری»، کهن الگوی مادر مثالی نقش کلیدی در تحول روانی و اجتماعی شخصیت‌ها دارد. ماری، به‌عنوان نماد فداکاری و حمایت، با ایجاد محیطی امن به شخصیت‌هایی مانند فوزی کمک می‌کند تا رشد کنند و احساس امنیت یابند. این تأثیر به دیگر شخصیت‌ها نیز سرایت کرده، انگیزه‌بخش رشد فردی، تاب‌آوری در برابر چالش‌ها و شکل‌گیری روابط مثبت اجتماعی از طریق گفتگو و همدلی می‌شود. این کهن الگو بر قدرت مادران در شکل‌دهی به هویت و روابط اجتماعی در جامعه تأکید دارد.

در پاسخ به سؤال سوم کدام یک از ویژگی‌های مادر مثالی در شخصیت‌های رمان نمود بیشتری داشته و علت آن چه بوده است؟ ویژگی‌های بارز مادر مثالی در شخصیت‌های رمان عمدتاً شامل فداکاری، محبت

و توانایی پرورش است. این ویژگی‌ها به صورت واضحی در شخصیت‌های ماری و بهیه نمایان است. علت این تجلی می‌تواند به زمینه‌ی فرهنگی و اجتماعی رمان مرتبط باشد، که در آن نقش مادر به عنوان نهاد محبت و حمایت، به شدت تأکید شده است. همچنین، تعاملات و چالش‌های این شخصیت‌ها با محیط و دیگر شخصیت‌ها، فضایی را ایجاد می‌کند که در آن این ویژگی‌ها به خوبی قابل مشاهده است.

پی‌نوشت‌ها

۱- Archetype

۲-Archetype of the Mother

۳- Anima

۴- حالت ولادتش: شبیه به کاشت هسته یک درخت نخل تنها در میان درختان متنوع و دور در زمین سنگی بر فراز کوهی بی‌آب... زمینی که برای کشت نخل مناسب نیست... تولدی نامعلوم از نظر سال، ماه، روز و ساعت... و آن زن که او را شیر داده کیست؟ آیا مادرش است یا کسی دیگر؟ آیا مادرش سالم است یا بیمار یا مرده؟ عبدالوهاب، پدر نوزاد، هیچ‌یک از این جزئیات را نمی‌داند.

۵-Shadow

۶- خانم ماری با شجاعت و تحمل، تمام مسئولیت‌ها را بر عهده گرفت. مراقبت، پرورش، شیر دادن، فداکاری، شب‌زنده‌داری و توجه کامل به نوزاد غریبه... در طول این روزها و اتفاقات، یک رویداد غیرمنتظره پیش آمد. متأسفانه، برای ماری حکمی اداری صادر شد که او را ملزم به شرکت در یک دوره آموزشی بهداشتی کرد که گفته می‌شد در لندن برگزار می‌شود.

۷- ماری گفت: ببخشید، کودک به مراقبت ویژه نیاز دارد و من فردا برای شرکت در یک دوره بهداشتی سفر می‌کنم... باید او را به خانه پدرش برگردانی. اینجا جایی برای نگهداری از نوزادان تازه متولد شده نیست و آنها مسئولیت مراقبت از او را بر عهده خواهند گرفت...

۸- ام‌ملکه از تصمیم همسرش، حاج مهدی، مرد نیکوکار و شجاع، بسیار خوشحال شد و احساس شادی زیادی کرد وقتی که کودک از سینه‌اش شیر خورد. همسرش گفت: خدا را شکر که او سینه مادرش، ام‌ملکه، را قبول کرد... ما خانواده‌ای هستیم و یک خانه داریم... او کودک را بر سینه‌اش گذاشت تا با خواهرش در شیر خوردن شریک شود، از آن لحظه که امید را به زندگی‌اش برگرداند. کودک از شکم مادرش به آغوش و سینه ماری منتقل شد.

۹- کودک پس از اینکه بین آغوش سه فرشته مهربان، مادران محبت و فداکاری و ایثار، جابجا شد، کاملاً آرام شد و آنها در نهایت شادی بودند.

۱۰- به او نگاه کرد و قلبش مانند کیوتر ذبح شده به تپش افتاد. با احساسی عجیب پر از اشتیاق و دل‌تنگی، به او نزدیک شد. حس کرد که او تکه‌ای از قلبش و از وجودش است... گفت: احساس می‌کنم او مانند تکه‌ای از روح و قلبم است، چه زیباست. واقعاً مانند تکه‌ای از وجود من است، گویی که کسی آن را از درون من، از روح و قلبم بیرون کشیده است. او روح من را از من گرفته است...

۱۱- بدین ترتیب، این کودک عشق، آغوش، شیر و مراقبت مادران بصره را با تمام محبت، مراقبت، سخاوت و اخلاق دریافت کرد. این کودک، عشقی عمیق و سه‌گانه را که در قلب، روح و خورش ریشه دوانده است، نوشید.

۱۲- فوزی به هیچ مشکلی که راه حلی از طریق گفتگو، بحث، تفکر و مذاکره نداشته باشد، ایمان ندارد. او به هیچ جنگی اعتقاد ندارد، زیرا صلح همیشه هزار راه برای حل مشکلات دارد. او هرگز جنگ را دوست ندارد، زیرا از محبت سه مادر بزرگ شده و عشق واقعی به انسان‌ها و زندگی را از آنها آموخته است. او عشق، صلح و امنیت را نوشیده است.

۱۳- فوزی ناچار به میدان جنگ وارد شد، زیرا نمی‌توانست از دام آن فرار کند. او سلاح عشق را به دست گرفت و از ذخیره‌ای که از سه زن آموخته بود، استفاده کرد. سه قلب... قلب‌هایی که جز عشق در آن‌ها وجود ندارد. آیا عشق می‌تواند در برابر جنگ مقاومت کند؟ آیا عشق پیروز خواهد شد؟ (عشق یک برد دائمی است). این چیزی است که فوزی به آن ایمان دارد...

۱۴- و در اینجا، دشواری ترک کردن کودک با مادرش وجود دارد، به دلیل ترس از اینکه ممکن است به بیماری مبتلا شود. چه غربتی بر مادرش حاکم است زمانی که بیدار می‌شود و نه نوزاد را می‌بیند و نه هیچ‌کس از آشنایانش را.

۱۵- علی و همسرش رفتارشان با فوزی را تغییر دادند، گویی به یک نظر مشترک رسیده بودند که لازم است فوزی به یک خانه دیگر برود، به این بهانه که این خانه کوچک است و نمی‌تواند همگی را در خود جای دهد، و باید اول از فوزی خلاص شوند و مادرش در خانه باقی بماند تا به کارهای خانه مانند پخت و پز، شستشوی لباس‌ها و ظروف و نظافت خانه رسیدگی کند. اما مادر به این موضوع اعتراض کرد و گفت: این پسر من است، همان‌طور که تو پسر من هستی، علی... اما این بار وقتی علی به مادرش گفت: اگر این موضوع برایت خوشایند نیست، پس با پسرت به خانه پدرش برو و تو هنوز هم همسر پدرش هستی... فوزی گفت: شما و همسران از خانه بروید و من و مادرم اینجا زندگی خواهیم کرد...

۱۶- و چه غربتی بر نوزاد حاکم شد... او از یک زندان محبت‌آمیز بیرون آمد که هیچ‌گاه احساس نکرد و به دنیایی وسیع و غریب وارد شد، بدون اینکه مردم این تغییر را احساس کنند.

۱۷- و نگرانی اصلی و نهایی او در دلش شعله‌ور بود، زیرا نه نوزاد را پیدا کرده بود و نه می‌دانست که آیا پسر است یا دختر. او بخشی مهم از روحش را گم کرده بود و تنها آرزویش این بود که او را ببیند، حتی اگر به صورت نوزادی معلول و مرده باشد.

۱۸- بله، من آن موقعیت خجالت‌آور را فراموش نخواهم کرد که به خاطر آن، سه بار با کتاب خدا، قرآن کریم، به تو سوگند یاد کردم، به خواسته و اصرار تو و به خاطر عدم اعتماد و شک عمیق حتی به خودت.

۱۹- و نه نام مادرش و نه نام پدرش را هیچ‌کس ثبت نکرده بود، گویی این کودک از فضا آمده است... این زایمان از رحم به یک زندان بزرگ پر از مشکلات و سختی‌هاست...

منابع و مأخذ

- الديراوى، زكي. (۲۰۲۳). ظلال ماري. العراق: دار الأدب البصري.
- اودانیک، ولادیمیر والتر (۱۳۸۸). یونگ و سیاست. مترجم علیرضا طیب. تهران: نشر نی.
- بلاوی، رسول، خضری، علی و دهقان، مهتاب. (۱۳۹۶). «بازنمود کهن‌الگوهای یونگ در قصیده "سرود باران" اثر بدر شاکر السیاب». انجمن زبان و ادبیات عربی. ۱۳ (۴۲)، ۸۹-۱۰۸.
- ستاری، جلال (۱۳۶۴). رمز و مثل در روان‌کاوی. تهران: توس.
- _____ (۱۳۹۲). بازتاب اسطوره در بوف کور. تهران: توس.
- شاملو، سعید (۱۳۸۲). روانشناسی شخصیت. چاپ هفتم. تهران: رشد.
- شمیسا، سیروس (۱۳۸۳). نقد ادبی. تهران: فردوس.
- فروزنده، مسعود و سورانی، زهره (۱۳۸۹). «بررسی کهن‌الگوها در شعر اخوان ثالث». نقد داستان معاصر فارسی، ۱ (۲): ۱۱۲-۱۳۱.
- فورد هام، فرید (۱۳۸۸). مقدمه‌ای بر روان‌شناسی یونگ. ترجمه مسعود میربها. تهران: جامی.
- گرین، ویلفرد؛ لیبر، ایل؛ ریسمن، جین؛ مورگان؛ لی (۱۳۸۵). مبانی نقد ادبی. ترجمه فرزانه طاهری. چاپ چهارم. تهران: نیلوفر.
- موسی‌پور، سمانه، هادی‌پور، یوسف و آرمن، سید ابراهیم. (۱۴۰۲). «روایه‌ی آدرکها النسیان لسناء الشعلان؛ دراسة في ضوء نظرية نقد النماذج العليا». إضاءات نقدية في الأدبين العربي والفارسي، ۱۳ (۵۰)، ۱۶۲-۱۴۳.
- یونگ، کارل گوستاو (۱۹۷۵). علم النفس وفن الشعر في كتاب الإنسان والحضارة والتحليل النفسي. ترجمه انطون شاهین. دمشق: وزارة الثقافة.
- _____ (۱۹۸۵). علم النفس. ترجمه نهاد خیاطه. اللاذقية: دار الحوار.
- _____ (۱۳۷۷). انسان و سمبول‌هایش. ترجمه محمود سلطانیه. تهران: جامی.
- _____ (۱۳۸۲). روانشناسی و دین. ترجمه روحانی. تهران: علمی فرهنگی.
- _____ (۱۳۹۰). چهار صورت مثالی. ترجمه پروین فرمرزی. چاپ سوم. مشهد: به‌نشر.

تحلیل نموذج الأم المثالية في رواية "ضلال ماري" لزكي الديراوي في ضوء نظرية التحليل النفسي ليونغ

عفيفة موحديان عطار^۱

رسول بلاوي^۲

الملخص

تتناول نظرية النماذج العليا لكارل يونغ دراسة الأنماط المشتركة والرمزية في النفس البشرية، والتي تجلت عبر التاريخ وفي ثقافات مختلفة. في هذا السياق، يُعرف نموذج الأم المثالية كرمز للحب والتضحية والدعم في الحياة الإنسانية، والأدب، والفنون المتنوعة. يهدف هذا المقال معتمداً على المنهج الوصفي-التحليلي، إلى دراسة نموذج الأم المثالية في رواية "ضلال ماري"، للكاتب العراقي زكي الديراوي، من منظور نظرية التحليل النفسي ليونغ. تجسد الشخصيات النسائية، مثل ماري وبهيه، هذا النموذج الأصلي، حيث تعملان كمصادر للأمل والدعم للشخصية الرئيسة فوزي من خلال ميزاتها البارزة، وخاصة في مجالات الرعاية والتربية والتضحية. لا تُعتبر هذه الشخصيات مجرد أمهات، بل رموزاً للأمل والبشرى لمستقبل أفضل في مجتمع يعاني من الأزمات. تُبين الدراسة إلى أن نموذج الأم المثالية له تأثيرات إيجابية وعميقة في خلق بيئة آمنة وداعمة للأطفال، إلا أنه قد يرافقه أيضاً تحديات مثل الاعتماد العاطفي والسيطرة. تتناول هذه المقالة هذه الجوانب وتظهر كيف تتجلى بوضوح في الشخصيات النسائية مثل ماري وبهيه، اللتين أدتا، بما تتحليان به من تضحية ومحبة وقدرة على الرعاية، دور مصدر للحب والدعم بالنسبة للشخصية الرئيسة فوزي. كما تجلت السمات البارزة للأم المثالية، كالتضحية والمحبة، بوضوح في شخصيتي ماري وبهيه في ضوء السياقين الثقافي والاجتماعي للرواية، وكان ذلك ملموساً من خلال تفاعلاتهما مع الشخصيات الأخرى..

الكلمات المفتاحية: نموذج الأم، الأم المثالية، يونغ، زكي الديراوي، رواية "ضلال ماري".

۱- استاذة مساعدة في قسم تعليم اللغة العربية وآدابها، جامعة فرهنگيان، طهران، ايران.

۲- أستاذ في قسم اللغة العربية وآدابها، جامعة شهيد تشرمان أهواز، أهواز، ايران.